

Araştırma Makalesi / Research Article

Cumhuriyetin Kuruluşunda İşlevsel Güç Olarak Milli Basın ve Atatürk'ün Gazeteci Kişiliği¹

National Press As A Functional Power In The Founding Of The Republic and Atatürk's Journalist Personality

Nur Esra ATMACA ²

ÖZ

Türk basınının doğduğu Osmanlı İmparatorluğu döneminden, Milli Mücadele yıllarına gelinceye kadar geçen sürecin en dikkat çeken özellikleri, Saray'ın baskıcı yasal düzenlemelerinin gölgesinde başlamış ve 1867'den itibaren ağırlıklı olarak yurtdışına kaçan aydınlarla sürgün gazeteciliği şeklinde devam etmiş olmasıdır. Diğer taraftan, 1908'de II. Meşrutiyetin ilanıyla kısa süreli bir özgürlük patlaması gerçekleşse de gazetecilik sürekli kontrol altında ve çalkantılı bir seyir izlemiştir. Ancak, Atatürk önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ulaşan süreç, basın ve halkın ulusal menfaatlerde bulunduğu ilk ortak payda olarak Türk basın tarihinde benzersiz bir işleve sahiptir. Atatürk'ün Cumhuriyet fikri ve ideali Cumhuriyet'in ilanından yıllar öncesine, henüz Harp Akademisi öğrencisi olduğu yıllara dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolun taşlarını henüz milli mücadeleyi başlatmadan döşemeye başlayan Ulu Önder, demokrasinin en önemli aracı kabul edilen gazete ve gazetecilikle yakından ilgilenerek, millet iradesini ve hakimiyetini önceleyen vizyonuyla dört gazete çıkarmıştır. Bunları Anadolu Ajansı'nın kurulması izlemiştir. Dünyanın takdirini kazanmış Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyeti'ni kurma sürecindeki basın vizyonu, basının söz konusu süreçteki misyonu ve Atatürk'ün çok da bilinmeyen gazeteci kimliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı'nda bu çalışmanın odak noktasıdır. Halka, cumhuriyet ve demokrasi fikrinin anlatılmasında Atatürk'ün gazeteciliği ve basının bu süreçte gördüğü benzersiz işlev yerli- yabancı arşiv belgeleri, dönem gazeteleri ve Atatürk'ün hatıralarına odaklanan kapsamlı bir literatür incelemesiyle ele alınmıştır. Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e tüm sürecin, hem Türk milletine, hem de dünyaya birinci ağızdan duyurulması amacıyla iletişim kanallarına hayati önem atfeden Atatürk'ün askeri dehasının yanı sıra gazeteci kimliği, Cumhuriyet'in kuruluşunda ve Türk modernleşmesinde hem bugünün Türkiye'si, hem de gelecek kuşaklara ulaşacak bir analiz olması amacıyla bu çalışmada detaylandırılmıştır. Özellikle de Milli Mücadeleye basınla verilen destek göz önüne çıkarılmaya ve birçok kaynak araştırılarak bir Milli Mücadele basını listesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim Milli Mücadele Basını, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında ve Cumhuriyet'in temellerinin atılmasında etkin bir araç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atatürk ve basın, cumhuriyet, milli mücadele basını.

1 25-26 Ekim 2023 tarihinde İstanbul Topkapı Üniversitesi'nce düzenlenen Yüzyıllık Cumhuriyet Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü, nuresraatmaca@topkapi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3731-5642

ABSTRACT

The most striking features of the period from the Ottoman Empire, where the Turkish press was born, to the years of the War of Independence are that it began under the shadow of the Palace's repressive legal regulations and continued mainly in the form of exile journalism with intellectuals fleeing abroad from 1867 onwards. On the other hand, although there was a brief burst of freedom with the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908, journalism remained under constant control and followed a turbulent course. However, the process leading up to the founding of the Republic of Turkey under the leadership of Atatürk has a unique function in the history of the Turkish press as the first common denominator where the press and the public met in the national interest. Atatürk's idea and ideal of the Republic dates back to years before the proclamation of the Republic, when he was still a student at the Military Academy. The Great Leader, who started laying the paving stones of the road to the Republic of Turkey even before the start of the national struggle, took a close interest in newspapers and journalism, which are considered the most important tools of democracy, and published four newspapers with a vision that prioritized the will and sovereignty of the nation. These were followed by the establishment of the Anadolu Agency. The vision of Mustafa Kemal Atatürk, the globally admired Great Leader, in the process of establishing the Republic, the mission of the press in this process, and Atatürk's lesser-known journalist identity are the focus of this study on the 100th anniversary of the Republic of Turkey. Atatürk's journalism and the unique function of the press in communicating the idea of the republic and democracy to the public is discussed through a comprehensive literature review focusing on local and foreign archival documents, period newspapers and Atatürk's memoirs. In addition to the military genius of Atatürk, who attributed vital importance to communication channels in order to announce the entire process from the National Struggle to the Republic both to the Turkish nation and to the world, his identity as a journalist is detailed in this study in order to provide an analysis that will reach both today's Turkey and future generations in the establishment of the Republic and Turkish modernisation. In particular, the support given to the National Struggle by the press has been taken into consideration and a list of the National Struggle press has been tried to be created by researching many sources. Indeed, the National Struggle Press was an effective tool in winning the War of Independence and laying the foundations of the Republic.

Keywords: Atatürk and press, republic, national struggle press.

1. Giriş

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti; bir yandan dehasıyla dünyanın hayranlığı kazanan bir liderin, diğer yandan da kısıtlı kaynaklarıyla vatan toprağını düşmanın elinden kurtarmak için topyekün mücadele eden bir milletin tarihe yazdığı benzersiz bir zaferin üzerine inşaa edilmiştir. Ancak bu za-

ferin öncesindeki tablo üzerinde durmak, kazanımı eksiksiz anlamak için önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu topraklarının 1. Dünya Savaşı sonrası İtilaf Devletleri'nce paylaşılma planının adım adım hayata geçirilmesine rağmen, başta Padişah olmak üzere Osmanlı yönetiminin öncelikli olarak ülkeyi değil, kendi koşullarını koruma arzusu taşıdıkları ulusal ve uluslararası kaynaklarla sabit bir gerçektir. Mondros

Mütarekesi bahane edilerek Yunanlıların İzmir'i işgalinin ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a gitmesi, Millî Mücadelenin adeta ilk kıvılcımı olmuştur.

Atatürk'ün böyle bir ortamda başlattığı Ulusal Mücadele, dönemin tek iletişim aracı telgraf ve tek kitle iletişim aracı gazetenin etkin olarak kullanıldığı bir askeri dehayı ortaya koymuştur. Nitekim, bu dönemde basının haber verme dışındaki işlevleri önemlidir; düşmanı yanıltma, halkın milli mücadele motivasyonunu yüksek tutma, cepheye silah ve adam kaçırmaya gibi... Dikkat çekilmesi gereken nokta, bu dönemde basın, milli bir bilincin oluşturulmasında etkin olarak kullanılmış olmasıdır. Basın, halkla bir iletişim hattı olarak görev yapmış, halka ulaşmanın en etkili yollarından biri olmuştur.

Cumhuriyete giden yolda mücadelenin önemli bir unsuru olarak basın bu işlevselliği çalışmanın odak noktasıdır. Bu amaçla çalışmada; Cumhuriyetin ve dolayısıyla Türk Modernleşmesi'nin temellerinin atılmasında basın, Atatürk'ün gazeteciliğe verdiği önem ve Ulu Önder'in gençlik yıllarına dayanan Cumhuriyet vizyonu ele alınmıştır.

Atatürk'ün iletişime verdiği önemle Millî Mücadele'nin hayati bir parçası olarak basının ülke çapında gördüğü işlev detaylandırılmıştır. Özellikle mücadele döneminin başlarından itibaren yayımlanmaya başlamış ya da yayımlanmakta olan gazeteler özelinde bir Millî Mücadele dönemi basın listesi oluşturulmuştur. Bu minvalde, yerli - yabancı arşiv belgeleri, dönem gazeteleri ve biyografileri içeren kapsamlı bir alan yazın araştırmasıyla Millî Mücadele'den Cumhuriyete ulaşan süreç irdelenmiştir.

Atatürk bilmektedir ki "sağlam bilgiye sahip kişilerden sağlam toplum oluşmaktadır" (Tekeli, 2005, s. 9). Basının Millî

Mücadele yıllarındaki işlevi adeta asker ve silah kadar önemli görülmüştür. Millî Mücadele Basınının gücünü bu amaçla kullanması, Fransız İhtilali ve Amerika'nın Bağımsızlık Mücadelesi'yle de benzerlik taşımaktadır. Nitekim basın demokrasi-nin temel bir gereksinimidir. Cumhuriyet güçlü bir demokratik sistemle, güçlü bir demokrasi ise ifade özgürlüğü ve çoksesliliğin sağlanmasıyla mümkündür. Basının demokrasi ve cumhuriyet temelinde bu tamamlayıcı gücü modern toplumların temelini oluşturmaktadır.

2. Atatürk'ün Vizyonu Ve Gazeteciliğe Verdiği Önem

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim hayatı, başarılı öğrencilik yıllarıyla anılmaktadır. Matematik dersine ilgisi ve başarısı Askeri Rüştiye ve Askeri İdadi de devam etmiştir. Manastır İdadisi'ni bitirdikten sonra 1899'da Harp Okulu'na, 1902'de Harp Akademisi'ne geçmiştir. II. Abdulhamit döneminde, Mustafa Kemal ülkenin kötü gidişatına karşı düşüncelerini Harp Akademisi'ndeki diğer öğrencilerle paylaşmak amacıyla, arkadaşlarıyla gizlice el yazısıyla bir gazete hazırlamıştır. Ancak bu faaliyetten haberdar olan Mektepler Müfettişi okul müdürüne baskı yaparak Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yakalanmasını sağlamış, ancak okul müdürü önemli bir ceza vermeden konu kapanmıştır (Bayur, 1963, s. 12; İğdemir, 1988, s. 7-8; İnan, 1988, s. 6-7; Kalıpçı, 1998, s. 4; Özkaya, 1989, s. 9).

Aklı ve bilimi kendisine değişmez kılavuz edinen Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atarken ve Türk Devrimi'nin ilkelerini ortaya koyarken rasyonalist ve pozitivist düşüncelerden geniş ölçüde yararlanmış, genç yaşta J.J. Rousseau, Aguste Comte ve Montesquieu'nun kitaplarını okumuştur. Asım Gündüz anılarında, Harp Akademisi'nde her cuma

aşamı sınıfta toplandıklarını, kapılar kapandıktan sonra Mustafa Kemal'in kürsüye çıkarak, tıpkı konferansçı gibi, Paris'ten gelen Fransızca ve Türkçe gazetelerden okuduklarını arkadaşlarına anlattığına belirtirken "o zamana kadar padişahım çok yaşa demekten başka bir şey bilmeyen bizler için Mustafa Kemal'in anlattıkları çok dikkat çekiciydi" demiştir (Uğurlu, 2003, s. 87, 94).

Mustafa Kemal'in zamanının ötesindeki vizyonu kendisi hakkında kaleme alınan birçok anı kitabında yer almaktadır. Atatürk henüz Harp Akademisi'nde öğrenciyken cumhuriyet fikirleri taşımaktadır. 1905'te topçu stajını yapmak için görevlendirildiği Şam'a gitmeden önce Beyrut'ta arkadaşlarıyla yaptığı toplantılarda, "Dava, yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan önce bir Türk devleti çıkarmaktır." demiştir (Cebesoy, 2000, s. 130). Atatürk, cumhuriyet sistemiyle ilgili Fransız aydınlarının eserlerini okumuş, Fransız ihtilali sonrasında Avrupa'da birçok ülkede yaygınlaşan cumhuriyet yönetimleri ve tecrübelerinden ilham almıştır. Atatürk'ü dönemin aydınlarından ayıran da bu vizyonudur.

Millî Mücadele'nin henüz başlarında Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarında Mustafa Kemal demokrasi ve cumhuriyet idealini; "Milletin istiklâlini yine millet azim ve kararı kurtaracaktır"; "millî iradeyi hakim kılmak esastır", ifadeleriyle ortaya koymuştur (Kutlu, 1999, s. 836). Mazhar Müfit Kansu, 1919 yazında, Mustafa Kemal'in "Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır." sözlerini defterine yazdığını hatıralarında anlatmıştır (Kansu, 2022, s. 131). Oysa, Osmanlı'da dönemin aydınları olarak Jön Türklerin tek ütopyası devleti kurtarmaktır. Mevcut toplumsal çerçevenin dışına çıkabilecek bir vizyonları

yoktur. Öngider, Jön Türklerin radikal değil muhafazakar olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Jön Türklerin siyasi düşünceleri anayasal monarşi etrafında toplanmıştır (2003, s. 13-14). 1919'dan Cumhuriyete ulaşıncaya değin, Atatürk tarafından öne çıkarılan kavramların; "Millî Mücadele, Kuvâ-yı Milliye, Misâk-ı Millî, Heyet-i Milliye" olmasından da anlaşılacağı gibi çizdiği kurtuluş yolu Cumhuriyeti işaret etmektedir. Ancak hem içerden hem dışardan gelen tehlikelere karşı sürdürülen mücadele, Cumhuriyet kelimesinin gizlenmesini gerektirmiştir.

Cumhuriyet ile demokrasi arasında ayrılmaz bağ olduğu Mustafa Kemal tarafından vurgulanmıştır (Erdoğan, 1999, s. 227). Bu minvalde, Atatürk çocukluk yıllarından itibaren kendisi için büyük önem taşıyan hürriyet olgusunu şöyle anlatmıştır:

Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mefrûsâtından (miraslarından) olan aşk-ı istiklal ile meftur (dolu) bir adamım. Çocukluğumdan bugüne kadar ailevi ve hususi ve resmi hayatımın her safhasına yakından vâkıf olanlarca bu aşkım malûmdur. Bence bir millette şeref, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve beka bulabilmesi mutlaka o milletin hürriyet ve istiklaline sahip olmasıyla kaimdir. Ben şahsen bu saydığım evsafa çok ehemmiyet veririm ve bu evsafın kendimde mevcudiyetini iddia edebilmek için milletim de aynı evsaf ile muttasif (nitelenmiş) olmasını şart-ı esas (esas şart) bilirim. Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple millî istiklal bence bir hayat meselesidir. (Gürsoy, 2023, s. 74).

"İstibdat devrinin askeri okulunda gazete çıkarmaya heves eden ve buna daha o zamanlarda büyük önem veren bir öğrenci" (İnan, 1988, s. 400) olması da Mustafa Kemal'in vizyonunun önemli göstergeler-

rindendir. Ulu Önder'in içinde çarpan hak ve hürriyet sevgisi, adaletsiz ve kötü idareye karşı duygularını arttırmış, yine gençlik yıllarında Şam'da, sonra Yafa'da "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti" adıyla bir dernek kurmuştur (İlbaş, 2014, s. 34; Uğurlu, 2003, s. 75).

Atatürk'ün hürriyet ve demokrasi arzusu aynı zamanda basın temeli, hatta varlık sebebidir. İfade özgürlüğünün; hürriyet, cumhuriyet ve demokrasinin tamamlayıcı kavramları olması gençlik yıllarından başlayarak gazeteciliğe olan merakını anlamak için yeterli görülebilir. Atatürk, Kurtuluş Mücadelesi'nde de kitlelere ulaşmada; mücadelenin hem halka hem de dünyaya duyurulmasında basını etkin olarak kullanmıştır. Nitekim, Türk basınının Milli Mücadele dönemi vizyonu, kendi tarihi içinde de benzersizdir. Bunu sağlayan elbette ki Atatürk'ün ileri görüşlülüğüdür.

Mustafa Kemal koşullara uygun strateji geliştirebilen bir zekaya sahipti. 1911'de İtalyanların Trablusgarp'a saldırılarına üzerine, beraberinde iki arkadaşıyla bölgeye giden Mustafa Kemal, İngilizlerin Mısır üzerinden geçişlerde resmi kıyafetli Osmanlıların geçişine izin vermemesi üzerine Mustafa Şerif takma adını kullandığı bir gazeteci kimliği ile istihbarat çalışmalarını yürütmüştür (Gürsoy, 2023, s. 19; Atatürk Ansiklopedisi, 2023).

Askeri bir deha olmasının yanında gazetecilik ve yazarlık Mustafa Kemal'in yaşamı boyunca önemli bir yer tutmuştur, çıkardığı gazetelerin yanı sıra 14 kitap yazmıştır:

Cumalı Ordugâhı, Tabiye Tatbikat ve Seyahati, Takımın Muharebe Talimi, Bölüğün Muharebe Talimi, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, Tabiye Meselelerinin Halli ve Emirlerin Sureti Tahririne Dair Nesayih; Arıburnu Muharebeleri Raporu, Anafaltar Muharebatına Ait Tarihçe, Karlsbat

Hatıraları, Hatıra Defteri, Nutuk, Medeni Bilgiler, Geometri... Ve bunlara eklenebilecek Söylev ve Demeçler... Aynı zamanda dört cilt olarak onun döneminde Maarif Vekâleti tarafından yayınlanmış olan Tarih kitabında, İslam Tarihi'ni onun yazdığı biliniyor... (Arı, 2006, s. 16).

2.1. Mustafa Kemal'in İlk Gazete Ortaklığı

Atatürk, öğrencilik yılları bitip Harp Akademisi'nden mezun olduktan sonra da gazetecilikten uzak kalmamıştır. Yaşamının ilerleyen süreçlerinde gazeteci arkadaşlarına çok fazla değer verdiği bilinmektedir (İnan, 1988, s. 400). Harp Akademisi yıllarından arkadaşı Ali Fethi Okyar'la birlikte çıkardıkları ve ismini de bizzat Mustafa Kemal'in koyduğu Minber gazetesi, Ulu Önder'in öğrencilik yıllarını da dikkate aldığımızda ikinci gazetecilik çalışması olmuştur. Fethi Okyar bu girişimi Mustafa Kemal'in sözleriyle detaylandırarak anlatmıştır:

(...)Memleketi perişan eden ve muhalefet adı altında irtikâp edilen taarruz ve tahripler de, daha çok gazeteler vasıtasıyla oluyor. Bunlara karşı milleti uyandırmak için en iyi vasıta, mukabele etmek, yani bir gazete çıkarmaktır. Benim maaşlarımdan biriktirdiğim biraz param var. Onu koymaya hazırım. Ben askerim. İmtiyaz alamam. Sen, bugün genellikle haklı tenkid sebeplerinin çoğunun dışında kaldın, hatta bunlarla mücadele ettin. Hakikatleri halka, hatta düşmanlarımıza anlatabilmek için gel, beraberce bir gazete çıkaralım. (Kaya, 2007, s. 2).

Yayın hayatına 1 Kasım 1918'de başlayan Minber gazetesinde, ülke gündemi yakından takip edilmiş, dış basından haberler de yer almıştır. Gazetede, 1. Dünya Savaşına katılmanın büyük bir hata olduğu birçok kez vurgulanmış, olası tehlikelere dikkat çekilmiştir (Arı, 2008, s. 121, 124, 125).

Yine birçok sayısında sansürün kesinlikle kaldırılması gerektiği vurgulanarak basın özgürlüğü savunulmuştur (Özkaya, 1989, s. 13). Gazetenin 2 Kasım 1918 tarihli sayısındaki Hürriyet ve Matbuat başlıklı yazısında, vatanın yüksek çıkarlarına dokunmamak kaydıyla basın hürriyetinin, hem meşrutiyet hem de medeniyetin bölünmez parçası olduğunu; basının hükümet baskısı altına sokulamayacağı; kalem ve fikir sahasında ilerlemeye gerek olduğu; ancak vatanının yüksek çıkarlarına da dokunmamak gerektiği açıklanmaktadır (Kalıpçı 1998, s. 6-7).

Minber, her gün yayımlanarak 22 Aralık 1918'de son yayımını yapmıştır (Çavuş, 2008, s. 543). Gazetenin sadece 3 sayısında başyazı yer almamıştır. Mustafa Kemal'in hangi takma ismi kullandığı ya da hangi yazının kendisine ait olduğu üzerinde kesinleşmiş bir bilgi yoktur. Bu başyazıların altındaki isim, takma isim ve harfler tarih sırasıyla şunlardır: Hatib, Muktesid, Nâtik, Ali Fethi, Y. B., Nezihe Hamdi, Arı, Kâzım Fahri, Ahmet Hulki, Mehmed Ali, Ressay Ali Sâmî, Ahmed Edib, A. F., İsmail Hâmi, Ahmed Hikmet, Ali Şükrü, Süleyman Râdi, Doktor Cemil Süleyman (Kaya, 2007, s. 4). Büyük boy iki sayfadan oluşan Minber gazetesi 51 sayı çıkmıştır (Tevetoğlu, 1988, ss. 185-186). "Minber, Milli Mücadele ile İrtihat ve Terakki arasında yanlış ilişkiler kuran, gerçeğe ters düşen yorumlara kalkışan yanıltıcı araştırmacıları düzeltmeye yarayacak değerli bir kaynaktır." (Kalıpçı, 1998, s. 6).

Mustafa Kemal Atatürk, basın ve kamuoyu ilişkisi üzerinde önemle durmuştur. Nitekim basın özgürlüğü bir toplumda sağlıklı bir kamuoyunun temelidir. Atatürk, eleştiri özgürlüğünün ülkede sağlıklı bir yönetimin sürdürülmesi ve halkın bilinçli seçmenler olabilmesinin de şartı olduğunu savunmuştur:

a) Fikir teşkilatı, bir azınlığın veyahut bir takım seçkin insanların ürünüdür. Şüphesiz halk kitlesi bu teşkilata katılır. Fakat başka yerlerde olduğu gibi bunda da halk kitlesinin rolü faal değildir. Gerçi halk, yayımı yansıtır, fikirlere taraftar toplar; fakat fikirleri ortaya atan ve yayınların merkezlerini meydana getiren halk değildir.

b) Çağdaş fikir teşkilatında hakikatte iki seçme gurubun faaliyeti vardır. Bu sınıflardan biri, basın teşebbüslerini meydana getiren ve idare edenlerdir. Basın, fikirleri ortaya atmak ve yayınlamak için gerekli vasıttadır. Siyasi fikirleri de üreten basındır. Basın teşebbüsleri; gazeteler, mecmualar ve kitap basımları ile olur. Basının siyasi fikir üretimindeki rolü, çok başka niteliktedir. Çünkü siyasi fikirleri ortaya atan; daima siyasi gruplar ve zümreler gibi fikir dernekleridir. Esas olarak kabul edilmelidir ki, siyasi fikirler siyasi partilerin menfaatine olarak, onlar tarafından ortaya konur. Yoksa halk kitlesi içinde, kendiliğinden meydana çıkmaz. (Kalıpçı, 1998, s. 31).

Atatürk'ün, basının ve kamuoyu üzerindeki büyük gücüne dair yukarıdaki açıklamaları demokratik ve demokratik olmayan toplumlarda basının ayırt edici işlevinin çok açık bir ifadesidir. Bu konudaki önemli açıklamaları Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler adlı eserde de detaylı olarak yer almaktadır:

(...) Matbuatın [basının], umumi hayatta ve Cumhuriyet'in terakkiyat [gelişmesi] ve tekamülâtında [olgunlaşmasında] haiz olduğu vazifeler yüksektir. Matbuatın, tam ve vasi [yaygın] hürriyeti [özgürlüğü], hüsnü istimal etmesi [iyiye kullanması] hususu nazik olduğu kayda şayandır [değer]. Her türlü kanuni kayıtlardan [yasal sınırlamalardan] evvel, bir sahip-i kalem, ilme, ihtiyaca ve kendi siyasi telakkilerine [anlayışına] olduğu kadar, vatandaşların haklarına ve memleketin her türlü hususi telakkilerinin fevkinde [üzerinde] olan yüksek menfaatlerine [çıkarlarına] de dikkat ve hürmet etmek manevi mecburiyetindedir. Bu

mecburiyettir ki, umumi intizamı [genel düzeni] temin edebi lir. Maahaza, matbuat serbestisinden [basın özgürlüğünden] meydana gelecek fenalıkları ortadan kaldıracak müessir vasıta [etkili araç]. asla mazide [geçmişte] olduğu gibi, matbuat hürriyetini bağlayan bağlar değildir. Bilakis [tam tersine], matbuat hürriyetinden tevellüt edecek [doğacak] mahzurların izale vasıtası [sakıncaları giderecek araç], yine binefsihi [bizzat] matbuat hürriyetidir. (İnan, 1988, ss. 400-401).

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyete ulaşan mücadelelerle dolu yolda askeri mücadelenin tamamlayıcısı olarak, fikri mücadelenin nasıl verileceğinin Türk basın tarihindeki yegane örneğini bizzat göstermiştir. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda halkın desteğini alabilmeyi, fikri mücadele ile hem içte hem dışarda meşruiyet kazandırılmasını, basına bu bilinçle yaklaşarak gerçekleşmiştir.

2.2. Milli Mücadele'nin İlk Resmi Gazeteleri: İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye

Tarihler 14 Eylül 1919'u gösterdiğinde Kurtuluş Savaşı'nın sesi olacak ilk, ancak Mustafa Kemal için üçüncü gazetecilik tecrübesi olan İrade-i Milliye çıkarılmıştır. Ömer Sami Coşar o günleri şöyle anlatmıştır:

Mustafa Kemal Paşa 11 Eylül'de Sivas Kongresi sona ererken bu çok mühim silahtan mahrum olduğunu görüyor, Kongre azalarından Sivas'ın emektar muallimi Rasim Bey'e başvuruyordu: - Bir gazete çıkaracağım. Mesul müdürlüğünü üzerine alacak itimada şayan biri lazım. Rasim Bey de aramış taramış, talebelerinden 22 yaşındaki öğretmen Selahattin Beyi bulmuş, itimat ettiği gence teklifi yapmıştı. Sivas Valisi Reşit Paşa milli hareketin içinde olduğundan izin kolaylıkla alınıyordu. (Coşar, t.y., s. 113).

Eski Sivas mebusu Rasim Bey'in açıklamalarına göre ise gazeteye "İrade-i Millet" isminin verilmesini kendisi teklif etmiş ancak Ali Fuat Cebesoy'un babası Kongre âzasından İsmail Fazıl Paşa'nın ısrarı üzerine gazetenin ismi İrade-i Milliye olarak kesinleştirilmiştir (Aşkun, 1963, s. 161). Gazete ilk olarak Sivas Kongresi kararlarını halka duyurmayı amaçlamıştır. İlk başyazısı ise "Harekat-ı Milliye'nin Esbabı" başlığını taşımaktadır. Yazıda mevcut durumdan, yıllardır devam eden kötü yönetimler sorumlu tutulmuş, ayrıca Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın aciz siyaseti ve izlediği politika eleştirilmiştir. Milli Mücadele'nin bu zayıf politikayı ortadan kaldırmak için doğduğu belirtilmiştir (Yüksel, 2020, s. 1786).

Yazı İşleri Müdürlüğü'nü Mazhar Müfit Kansu'nun yaptığı Milli Mücadele'nin ilk gazetesinin başlığının altında amacı şöyle ifade edilmiştir: "Metalib ve âmâl-i milliyenin müdafidir." Bu cümleden de anlaşıldığı üzere gazete, millî istekler ve emellerin savunucusu olduğunu belirtiyordu. İlk sayısında yer alan çıkış sebebi de millî hareketin halka ve dünyaya duyurulması olarak açıklanmıştır. İlk sayılardaki başyazılar Mustafa Kemal tarafından dikte ettirilmiştir (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). "Mustafa Kemal gazetesinin hemen her işiyle yakından ilgilenmektedir. Kağıt sıkıntısının yaşandığı dönemde, baş yaveri Salih Bey aracılığıyla İstanbul'dan kağıt getirilmesi ile ilgili yazışmaları bizzat kendisi yaptığı gibi yine mürekkep ve yeni bir baskı makinesinin temini içinde gayret sarf etmiştir." (Özkaya, 2001, ss. 29-33). Gazetenin içeriğinde, mevcut duruma dair analizler, öneriler, halka Milli Mücadele'ye katılma daveti ve dış gelişmelere dair haberler yer almıştır. Zaman, Mustafa Kemal Paşa'nın öngörülerinin haklılığını ortaya koymuştur (Yüksel, 2020, ss. 1789-1792). Başlangıçta haftada bir kez çıkmakta olan

gazete, daha sonra günlük olarak çıkmaya başlamıştır.

İrade-i Milliye Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Ankara'ya doğru yola çıktığı 18 Aralık tarihine kadar onun gözetimi altında çıkmıştır. Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri gazetenin Ankara'ya gitmesini istememiş, gazetenin sorumlu müdürü de bu gruba katılmıştır. Gazete zaman içinde iki kez kapanmış, kişisel çekişmelere alet olmuş; farklı grupların sözcülüğü yapmıştır (Coşar, t.y., s. 118). Gazetenin koleksiyonları, basılmakta olduğu Vilayet Matbaası'nda çıkan yangın nedeniyle kaybolmuştur (Atatürk Ansiklopedisi, 2023).

Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin ardından 27 Aralık 1919'da Bağımsızlık Mücadelesi'ni yöneteceği Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, 10 Ocak 1920'de Kurtuluş Savaşı'nın sesi olmayı sürdüreceği yeni gazeteyi, Hakimiyet-i Milliye'yi¹ çıkarmıştır. Milli Mücadele'nin ikinci resmi yayın organı olan gazetenin adının bizzat Atatürk tarafından belirlendiği birçok kaynakta ortak kabuldür (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2021; Coşar, t.y., s. 123; İslam Ansiklopedisi, 2023). Gazetenin başlığının altında yer alan "Mesleği milletin iradesini hakim kılmaktır" ibaresi, haber aracı olmanın ötesinde ülkenin kurtarılmasını hedefleyen bir düşüncenin yayın organı olduğunu işaret etmektedir.

Gazetenin içeriğinin halka hitap etmesi için çaba harcayan Mustafa Kemal Paşa, dönemin romancılarını da Ankara'ya davet ederek Milli Mücadele'yi destekleyecek yazılar yazmasını sağlamıştır (Doğramacıoğlu, 2021, s. 58). Ankara'da baskı makinesi, kağıt ve mürekkep eksikliği gibi teknik

imkansızlıklar nedeniyle gazetenin çıkma düzeninde gecikmeler ve değişiklikler yaşanmıştır. Bu durum gazetede okuyuculara da açıklanmıştır. Başta haftada iki gün yayımlanan gazete, altı ay sonra haftada üç gün çıkarılmış bu arada kısa bir süre yayına ara verilmiş, yayın hayatının ilk yılını tamamladıktan kısa süre sonra cumartesi hariç her gün yayımlanmıştır. Başlangıçta dört sayfa olan gazetenin, sayfa sayısı da zamanla artmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2021).

Gazetede içerik zenginliğine önem verilmediği anlaşılmaktadır. Milli Mücadelenin seyri, cephelerdeki durum gibi bir çok alanda bilgiyi birinci kaynaktan alma imkanı Mustafa Kemal'in Hakimiyet-i Milliye gazetesi ile mümkün olmuştur. Mustafa Kemal, gazetenin Anadolu'da düzenli bir şekilde dağıtımının gerçekleştirilmesinin yanı sıra İstanbul'da da dağıtımın başarıyla yapılabilmesi için tedbirler almıştır; Hakimiyet-i Milliye'nin her nüshasından 700 adedini İstanbul'daki Çanakkale müstahkem komutanı Şevket Bey'e göndermiştir. Amaç, bu gazetelerin ayan ve mebuslar meclisi mensuplarına ve ayrıca bayiler yoluyla da halka ulaştırılmasıdır (Özkaya, 2001, s. 39). Fransız İnsan Hakları Beyannamesi'ni ilave olarak veren Hakimiyet-i Milliye'de; Kuvâ-yı Milliye, Milli Mücadele, İstanbul'un işgali, Büyük Millet Meclisi kararları, cephedeki gelişmeler ve Türkiye'nin geleceği gibi konularda haber ve yazılar yayımlanmıştır (İslam Ansiklopedisi, 2023).

Düşman ülkeler ve yabancı basın da istihbarat için Hakimiyet-i Milliye'yi özel olarak takip etmişlerdir. Dolayısıyla Atatürk, basını vatanın düşmandan kurtarılmasında etkin olarak kullanmıştır. Düşmanı yarıltma amacı güden bir örneği Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Kazım Özalp anılarında aktarmıştır:

1 Hakimiyet-i Milliye gazetesinin adı 4794. sayıdan başlayarak (1935) Ulus olarak değiştirilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 2023).

Ağustosun 20. günü Hakimiyet-i Milliye gazetesinin ilk sayfasına şöyle bir ilân verildi: “Gazi Paşa hazretleri Ağustosun 21. Pazartesi günü köşklerinde ricali siyasiyeye bir çay ziyafeti verecekler”. Bu, tamamen uydurma bir ilândı. Mustafa Kemal Paşa o gece sabaha karşı otomobille Konya yolu üzerinden cepheye hareket etmişti. Gaye, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da bulunduğunu ilan ederek, cepheye hareket ettiğini hiç kimseye hissettirmemek idi. Bu tedbirin alınmasına lüzum vardı. Çünkü 15 gün evvel cepheden hep beraber dönmüştük. İçeride ve dışarıda taarruz söylentileri duyulmuştu. Gerçi biz de taarruz edeceğimizi gizlemiyorduk, yalnız zamanını açıklamayı mahzurlu görüyorduk. Başkumandanın tekrar cepheye hareketi düşmanları ikaz ve her ihtimale karşı tedbir almağa sevkedebilirdi. Yunanlılar taarruz söylentilerini işitiyorlar, fakat yeterli olarak hazırlandığımızı ihtimal vermediklerinden, buna inanmıyorlardı. Cepheye tertibat gayet gizli ve sessiz olarak yapıldı. (Özalp, 1971, s. 234).

Hakimiyet-i Milliye gazetesi hem yerli hem de yabancı basın için haber kaynağı olma gücünü, Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla arttırmıştır.

2.3. İlk Ulusal Haber Ajansı: Anadolu Ajansı'nın Kurulması (AA)

Osmanlı Devleti'nde ilk milli ajans olması amacıyla, 1911'de Osmanlı Telgraf Ajansı kurulmuştur. Ajans, 1. Dünya Savaşı'na kadar ilk haber ajansları olarak bilinen Havas ve Reuter'in haberlerini kullanarak faaliyet göstermiş dolayısıyla “millilik” özelliği gösterememiştir. Mondros Mütarekesi'nin ardından, yine Havas ve Reuter, Damat Ferit Paşa hükümetiyle anlaşarak Türkiye Havas Reuter adında bir ajans kurmuştur. Ancak, İstiklal Savaşı'nın ko-

muta merkezinin Ankara'ya taşınmasıyla Milli Mücadele'nin diğer resmi haber organı Anadolu Ajansı doğmuştur. 6 Nisan 1920'de kurulan ajansı, Mustafa Kemal Heyeti Temsiliye namına imzalı 8 Nisan 1920 tarihli genelge ile duyurmuş, ajans bildirimleriyle mücadelenin iç ve dış kamuoyuna ulaştırılmasına önem vermiştir.

Ajansın kurulma fikrini gündeme getirenler, Milli Mücadele'ye katılmak için İstanbul'dan Ankara'ya yolculuk eden Halide Edip (Adivar) ve Yunus Nadi (Abalıoğlu) olmuştur (Koloğlu, 1994, s. 47). Yunus Nadi, 31 Mart 1920'de Geyve kazasına bağlı Akhisar istasyonundaki mola verdiklerinde Halide Edip'le aralarında geçen konuşmayı anılarında şöyle aktarmıştır:

- (...) daha iyisi gider gitmez bir ajans teşkilatı kuralım, o vasıta ile dahile ve harice söyleriz.

-Birinci şart hanımefendi. Sonra tabii bunun teferruatı gelir; mesela ilk merhalede neşriyat ki başlı başına teşkilata ihtiyaç gösterir. Sonra propagandanın envai...

- Tabii sıra ile hepsi yapılır. Fakat benim fikrimce ilk iş ajans olmalıdır. Hatta isterseniz adını burada koyuverelim: Mesela Türk Ajansı, mesela Ankara Ajansı, mesela Anadolu Ajansı.. daha da bulunabilir.

-Bana Anadolu Ajansı en iyi bir isim gibi görünüyor.

-Bana da öyle. Değil mi, evvela kendini ve mümkünse bütün vatanı kurtaracak olan Anadoludur. O halde kararımızı vermiş olalım: Anadolu Ajansı...

-Evet Anadolu Ajansı hanımefendi... (Nadi, 1955, s. 77).

Atatürk'ün onayıyla kurulan Anadolu Ajansı'nın önceliği, halkın haber ve bilgi almasının sağlanması, devam eden savaşın, mücadele ruhunu güçlendirecek haberle aktararak kamuoyuna bağımsız bir devletin temellerinin atıldığına duyurulmasıdır (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). Yunus

Nadi ve Halide Edib'den sonra Hamdullah Suphi'nin de destek verdiği ve on kadar personelle işlerini yürütmeye çalışan Anadolu Ajansı ilk bültenlerini matbaa eksikliğinden çoğunlukla el yazısıyla çoğalttıktan sonra telgraf aracılığıyla yaymıştır. Dolayısıyla, ajansın çalışmalarının yoğun olarak bir telgrafçı hizmeti gerektirdiği anlaşılmaktadır. Ajansın bültenlerin dağıtımında görevli Sabri Baysuğ dönemin koşullarını şöyle anlatmıştır:

İlk Ajans bültenini yazan benim. Şu an hatırlayamadığım bir haberi, el yazısı ile yazıp, kopya kağıdı ile çoğalttıktan sonra, şehrin belli başlı 3-4 kesiminde bulunan kara tahtalara elimle astım. Halk da bu suretle olayları takip etme imkanı buldu. O zaman, önemli haberleri özel bir bültenle Heyeti Vekile'ye verir, diğerlerini ilan tahtalarına asardık. Bu arada telgraf merkezi bulunan 630 yere telgrafla gönderir, oralarda bulunanların da olaylardan haberdar olmalarını sağladık. (Tekeli, 2005, s. 94).

Mustafa Kemal, kamuoyuna basınla bağımsızlığın kazanılması fikrini iletirken, halkın moralinin bozulmasına neden olabilecek tarzda yayın yapan, başta bazı İstanbul ve azınlık gazetelerinin Anadolu'ya sokulmasını engellemiştir. Nitekim, başlarda İngiltere kendi haber ajansları aracılığıyla Ankara'yı yanıltmaya çalışmış ve Mustafa Kemal bu durumu 9 Mayıs 1920'de gizli bir oturumla mecliste paylaşmıştır (Koloğlu, 1994, s. 54-55). Savaşın kazanılması için iletişim ağlarıyla sürdürülen yoğun mücadele ve uyandırdığı etki İngilizlerin dikkatini çekmiştir. Ancak, İngilizlerin dikkatle üzerinde durduğu Ankara- İstanbul iletişimine dair önemli bir strateji geliştirilmiştir. Emekli Korgeneral Ekrem Baydar bu konuyu anılarında şöyle anlatmıştır:

İngilizler, İstanbul - Ankara arasında gizli bir telgraf muhaberesi mevcut olduğunu anlayıp bu telgraf muhabere merkezini

bulmak için çok geniş çapta harekete geçebilirlerdi. Ankara - İstanbul arasında bir telgraf bağlantısı mevcut olduğu görüş veya şüphesini ortaya koymamak; İngilizler'de, bu haberleşmenin kuryelerle yapıldığı kanaatini canlı tutmak lazımdı. İngilizler'in dikkatini Ankara'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Ankara'ya gidip gelen canlı kuryeler varmış istikametinde bulundurmamak, bizim üstümüzden İngiliz dikkatini sıyırmak demektir de... Bu sebeple, Bostancı'daki gizli telgraf merkezimizden aldığımız Ankara'nın resmi tebliğlerini, İstanbul basınına üç ile dört gün sonra veriyorduk. Bu tutumumuz, arzuladığımız düşüncenin İngilizler'de yer etmesini sağladı. İngilizler bizi çok iptidai buluyor, telgrafla telsizle haberleşmekten uzak, bilgisizler sayıyor-du." (Koloğlu, 1994, s. 52; Tekeli, 2005, s. 91).

Baydar'ın yukarıda anlattığı durum İngiliz belgelerinde, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'in 22 Mayıs 1920 tarihli raporunda şöyle ifade edilmiştir:

Milliciler bir süre önce, içerde günlük haber bültenleri yayınlayan bir haber ajansı başlattılar. Bunlar İstanbul'a belli bir gecikmeyle geliyorlar. Ankara'da neler olduğuna dair bir miktar haber içeriyorlar. Asıl çarpıcı özelliği ise bir dereceye kadar Kilikya ve Suriye'deki Fransa'ya, fakat çoğunlukla İngiltere'ye yönelik olmak üzere İtilaf Devletleri düşmanlığı propagandasıdır. İstanbul'un işgali ve İtilaf Devletleri'nin Türker'e haşın davranmasının suçlaması İngilizler'e yükleniyor. İngiliz Hükümeti'nin İrlanda'dan Hindistan'a kadar tüm dünyada karşılaştığı güçlükler istismar ediliyor. En ağız bozuk tanımlamaları içeren suçlamalarla İngilizler devamlı saldırıların konusudur. Amerikalılar'ın Türker'e karşı duydukları iddia edilen sempati, bültenlerde bol miktarda yer buluyor... (Şimşir, 1975, s. 100).

Milli Mücadele'nin en sıcak zamanlarında halk Anadolu Ajansı'nın haberlerini

büyük bir ümitle takip etmiş, hatta ajan-
sın kapısında beklemiştir. Mustafa Kemal
Anadolu Ajansı'nın yayınladığı haberlerin
bazı yerlere iletilmemesine karşı Anadolu
Telgraf Merkezi'ne 18 Nisan 1920'de bir
genelge göndererek, söz konusu durumun
“vatan suçu” oluşturacağına dikkat çek-
miştir (Koloğlu, 1994, s. 53; Tekeli, 2005,
s. 39). Dönemin koşulları içinde haya-
ti önem taşıyan bir haber kaynağı olarak
Anadolu Ajansı, kuruluşundan itibaren
sadece haber vermekle kalmamış, Türk Ba-
ğımsızlığı'nın, Türk Basını'nın hatta bün-
yesindeki önemli kalemlerle Türk Edebi-
yatı'nın tarihi tanığı olmuştur.

3. Atatürk'ün Yabancı Basınla İlişkisi

Milli Basın'la yakın iletişimini sürdüren
Mustafa Kemal Paşa, ulusal bağımsızlık
mücadelesini tüm dünyaya duyurmak
için yabancı gazetecilerle de özel olarak
iletişimde bulunmuştur. Bu kapsamda gö-
rüştükları arasında Le Monde, Le Journal,
Le Figaro, Le Temps, Daily Mail, Chica-
go Daily News, Daily Express, The Bisbee
Daily Review, Epoka, Die Presse, Le Ma-
tin, Petit Parisien gazeteleriyle, Saturday
Evening Post dergisi muhabirleri, United
Press Ajansı ile Ankara'da Bir İngiliz Ka-
dın kitabında anılarını yazan Grace Elli-
son, gazeteci Shaw Moore ve yazar Charles
Fredrick Bargone'u sayabiliriz.

Mustafa Kemal Paşa ile röportaj yapanlar-
dan biri de Milli Mücadele'ye inananmayan
ve Türkleri barbar gören Public Ledger
gazetesinden Clarence K. Streit olmuştur.
Gazetecinin “Cihat, şeriat gibi dini mese-
lelerde ve din ve devletin ayrılmasıyla ilgili
hükümetinizin tutumu nedir?” sorusuna
Mustafa Kemal net cevap vermiştir:

Sanırım her millet gibi her fert de vic-
dan hürriyetinden tam olarak istifade
etmelidir. Bu prensip ‘Bir millet şayet
Müslüman ise bağımsızlığa hakkı yoktur’

şeklinde düşünüen düşmanlarımız tarafın-
dan maalesef çiğnenmiştir. Halen, Suri-
ye’de, Irak’ta ve Anadolu’da cereyan eden
durum ileri sürdüğüm bu hususun en güzel
delilidir. Bizim dinimiz İslamiyet’tir. İslam,
dogmatik kısmı dışında nazara alınırsa en
geniş anlamı ile hoşgörü temeline dayanan
sosyo-politik bir sistemden başka bir şey
değildir ve ferdiyetçilik ile komünizm
arasında orta bir yol teşkil etmektedir.
(Gürsoy, 2023, s. 67-68).

Streit’in 19 soru yönettiği röportajın ar-
dından Türklere dair düşüncelerinin de-
ğiştiği görülmektedir. Röportajın ardın-
dan kaleme aldığı 25 Mart 1921 tarihli
haberde Yunanlıların Anadolu işgalinin
yenilgisini öngörmesi dikkat çekicidir:

(...) Yunanlılar hâlâ sayıca onlardan fazla,
motorlu ulaşım ve cephanelikte avanta-
jlı konumda olsa da, Türkler aylardır bu
saldırı için hazırlanıyor. Türkler kış boyun-
ca düzensiz birlikleri dağıtmaya ve tüm
Yunan cephesi boyunca düzenli orduya
sahip olmaya muvaffak oldu. (...) Türk bir-
liklerinin sık sık gururla milliyetçi marşlar
söylediğini duydum, bazen başların-
da iyi bir ordu bandosuyla uygun adım
yürürken. Askerler ayda 10 dolar kazanıyor
ve konuştuklarımdan hiçbiri ödeme yapıl-
mamasıyla ilgili bir şikayette bulunmadı.
Halkın moraline gelince, insanlar barışa
hasret ama sonuna kadar savaşmaya kararlı
oldukları da aşıkâr, Türkler savaşçı bir ırk-
tan geliyor. (Gürsoy, 2023, s. 69-70).

Gazeteci Clarence K. Streit, Mustafa Ke-
mal Paşa Büyük Millet Meclisi Başkanı
olduktan sonra onunla mülakat yapan
ilk yabancı gazetecidir. Türkiye’deki de-
neyimlerini “Bilinmeyen Türkler” ismini
verdiği kitabında ayrıntılı şekilde anlat-
mıştır. Ancak kitabı İngiltere ve ABD’deki
yayınevleri basmamıştır. Nedeni ise, Stre-
it’in Mustafa Kemal Paşa’yı başarılarından
dolayı “Türk George Washington” olarak
tanımlaması ve tarihteki ilk Türk Cum-
huriyeti'nin kurulacağını iddia etmesi-

dir. Streit'in 1921'de yazdığı ve kendisinin çektiği 120 fotoğrafı içeren kitap, ancak 90 yıl sonra 2011'de Heath W. Lowry tarafından gözden geçirilerek basılmıştır (HaberTürk, 2011; AA, 2011; Yeni Asya, 2011).

Bağımsızlık Mücadelesinin tüm haklılığı ile dünyaya aktarılmasına hayati önem atfeden Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'ne gelen Amerikan Chicago Daily News gazetesi muhabiri Louise E. Browne ile de görüşmüştür. Halide Edip Adivar'ın tavsiyesi üzerine gerçekleşen görüşmede, Mustafa Kemal, Browne'ye Amerikan Kongresi'nden Türkiye'yi incelemek ve gerçek durum hakkında rapor hazırlamak üzere bir heyet gönderilmesini istemiştir. Sivas Kongresi hakkındaki bilgilerin kendi ve birkaç arkadaşının imzasıyla Amerikan Senatosuna iletilmesini sağlayan Mustafa Kemal, böylece dünyaya basın yoluyla ulusal bağımsızlık savaşının varlığını duyurmuştur (Ayhan, 2005, s. 13; Özkaya, 1989, s. 24). Mustafa Kemal, Amerikalı muhabirin doğru haber almasını; olayları düzenli ve yerinde incelemesini sağlamıştır. Gazeteci Browne, gözlemlerini gazetesine gönderdiği telgrafta şöyle aktarmıştır:

Bu gece gördüğüm kadar iyi işleyen bir telgraf şebekesini ömrümde görmedim. Yarım saat içinde, Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa hepsi birbiriyile haberleşme halindeydiler. Bütün bu yerlere ulaşan telin bir ucunda Mustafa Kemal oturuyor, öbür ucunda da bu şehir ve kasabaların askeri komutanlarıyla mülki idare amirleri bulunuyorlardı. (Kinross, 1994, s. 270).

Mustafa Kemal ile görüştüğünden sonra yabancı gazetecilerin önyargılarının ortadan kalktığı ve ülkelere Kurtuluş Savaşı hakkında doğru bilgiler aktarmaya başladıkları görülmektedir. Bu kapsamdaki birçok örnek arasından Amerikalı gazeteci Shaw

Moore'un anılarına da yer vermek faydalı olacaktır:

(...) Doğu'dan gelen kahraman Türk çocukları, Başkomutan önünde bir geçit töreni yapmışlardı. Bu kahramanların giysileri yırtık pırtık, silâhları derme çatma olduğu, üstelik bir kısmının ayağında postal bile bulunmadığı hâlde çelik gibi inançla geçit töreni yapıyorlardı. Bu coşkulu durumu görünce kararımı verdim. Böyle bir millet yenilemez! (Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2023).

İngilizler yabancı basında yer alan röportaj ve açıklamaları yakından takip ederek raporlamıştır. Mustafa Kemal'in Daily Express'e yaptığı bir açıklamada yer alan, Türkiye'nin, ulusal sınırları içinde tam bağımsızlık için savaştığı, kapitalist ve emperyalist ülkelerin saldırılarına karşı yaşama hakkı istediği, Türkiye B.M.M'nin başlıca amaçlarından birinin reformlar yaparak halkın yoksulluğunu gidermek olduğu şeklindeki ifadeleri (Şimşir, 1979, s. XXII), Milli Mücadele'nin haklılığını adeta dünyaya haykırmıştır.

Diğer taraftan, yabancı gazeteciler yazdığı haber ve röportajların, zaman zaman kendi ülkesindeki yayın organının yanı sıra Anadolu'daki gazetelerde de yayımlanması için vermişlerdir. Renin gazetesinin Petit Parisien gazetesi muhabirinin yazısını kendi gazetelerine vermesine teşekkür ederek yayınlaması buna bir örnektir (Kaplan vd., 1981, s. 1075).

4. Milli Mücadele'ye Götüren Ortam

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu için planlarını adım adım uygulamaya koymuştu. Nitekim, Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) özellikle ucu açık 7. maddesinin güvenlik bahanesiyle, İtilaf

Devletleri için istedikleri yeri işgal etme ve Osmanlı vatanını parçalama amacı taşıdığı görülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, Mondros mütarekesi şartlarını öğrendiği gün, kendisi ile birlikte olan arkadaşı General Ali Fuat Cebesoy'a şöyle demiştir: "Sultan artık yalnız kendi tahtını düşünecektir. Bundan sonra millet, kendi haklarını kendi savunacaktır. Bizim ve ordunun, halka yardım etmemiz yol göstermemiz lâzımdır." (Bozdağ, 1988, s. 16). Nitekim, İtilaf devletleri verdikleri hiçbir teminatı yerine getirmemiş ve işgale stratejik önemi olan Musul'dan başlamışlardır. Gürkan, Cumhuriyet'in 100 Günü adlı eserinde o günleri şöyle anlatmıştır:

Musul, Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Osmanlı birliklerinin kumandası altındaydı. Ancak, İngilizler Musul'daki Hıristiyan halka eziyet edildiği bahanesini ileri sürerek Türk birliklerinin çekilmesini istedi. Komutan Ali İhsan Sabis Paşa başta bu isteğe dirense de, İstanbul'dan gelen emir sonucunda birliklerini alarak Musul'dan çıktı. Benzer bir talep o sırada Adana'da bulunan Mustafa Kemal'e de iletilmiş, ancak o, bu emre kanunsez diyerek uymamış sonuçta İstanbul tarafından görevden alınca da ordunun elindeki tüm silahları halka dağıtarak düşmanın eline geçmesini engellemiştir. Bu silahlar daha sonra Milli Mücadele'de kullanılacaktır. Musul'un İngilizler tarafından işgali, İstanbul'da ve Osmanlı sarayında esen iyimserlik rüzgarının hızla dağılmasına yol açtı. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın bu işgale çok sinirlendiği ve İngilizlere güvenmenin büyük bir hata olduğunu yakınlarına söylediği biliniyor. İlerleyen günler kendisini haklı çıkaracaktır. Mondros'un sadece adı mütarekeydi, aslında silahlar karşılıklı 'terk' edilmemiştir. Garip bir şekilde, bu ateşkesi müteakip işgaller birbirini izledi. Anadolu'nun birçok şehrine İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinin konuşlandırılması yetmeyecek, İzmir Yunanistan'a adeta peşkeş çekilecekti. Tüm

bunların karşısında Vahdettin ve ekâbirinin aklındaki tek strateji ise İngilizlerin suyuna gitmek olacaktı. (Gürkan, 2023, s. 76-77).

"Değiştirilmeyen tek düşünce, Osmanlı devletine yaşama olanağı bırakmamaktır." (Genel Kurmay Arşivleri, 1976, s. 8). Mütarekenin imzalanmasından 3 ay sonra Alman diplomat Waldburg yazdığı iki ayrı raporda İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki büyük iştahını anlatmıştır. İtilaf devletlerinin paylaşım planları Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nı başlatmasına kadar birçok yabancı gazetenin de gündeminde yer almıştır (Çalık, 2004, s. 25). Ancak Mondros Mütarekesi'nden çok önce, 1907'de Alman Die Welt gazetesinde yer alan bir makalede, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında paylaşılmak istendiği yazılmıştır. Gazetenin 5 Mart tarihli nüshasında, İngiltere'nin, Cidde ve Hüdeyde limanlarını ele geçirecek; Kızıldeniz'i bir İngiliz gölü haline getireceğini; İtalya'nın Trablusgarp ile Arnavutluk'u; Fransa'nın, Beyrut ile Şam'ı; Avusturya-Macaristan'ın ise Belgrad ve Selanik'i ele geçireceği belirtilmiştir (Coşar, 1973, s. 394).

Mütarekenin ardından, lağvedilen Yıldırım Orduları komutanlığından ayrılarak 12 Kasım 1918'de İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918 sabahı Haydarpaşa'da tren perona yanaştığında, Yunan kruvazörü Averof dahil altmış kadar düşman harp gemisi Boğaz'da seyir halindedir. Yaverinin anlatımına göre beklenmedik manzara karşısında, tereddüt etmeden "geldikleri gibi giderler" diye tepki vermiştir. Bu cümle öylesine söylenmemiş ve vatanın kaderini değiştirmiştir. Ancak Mustafa Kemal o gün kendisini istasyonda karşılayan yakın arkadaşı Doktor Rasim Ferit Talay'a şu önemli sözleri de söylemiştir: "Hata ettim İstanbul'a gelmemeliy-

dim, ne yapıp yapıp Anadolu'ya dönmenin çaresine bakmalı.” (Özdemir, 2019, ss. 158-159).

O sözün üzerinden altı ay geçtikten sonra vatani kurtarmak için yola çıkan Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği mücadeleyi ve elde edilen kazanımı Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu adlı eserinde oldukça net ifade etmiştir:

Bu konular üzerinde nasıl bir görüşe sahip olunursa olunsun, şu kadarı tartışma götürmez. Tarihlerinin en karanlık anında Kemalist Devrim Türk halkına yeni bir hayat ve umut getirdi, onların enerjilerini ve kendine güvenlerini iade etti ve onları sadece bağımsızlık yoluna değil, daha nadir ve daha değerli bir şey olan hürriyet yoluna sağlamca yerleştirdi. (Lewis, 1993, s. 291).

Osmanlı Devletinde müslüman toplumun yoğunluğu, başta İngiltere ve Fransa'nın kendisine bağlı topraklardaki Müslüman kitlelerin tepkisinin düşünülmesini de gerekli kılmıştır. Emperyalist devletler politikalarını bu ince siyaset üzerinde sürdürmüşlerdir. Frankfurter Zeitung Türkiye'nin Kaderi (8 Haziran 1919) başlıklı yazısında söz konusu coğrafyaya ilişkin kapsamlı bir analiz yaparak Türk toprakları üzerinde İngiltere ve İtilaf Devletleri'nin planlarına dikkat çekmiştir. Buna göre İngiltere bölgede büyük bir Arap imparatorluğu kurmak istemektedir (Çalık, 2004, ss. 26-29).

Bu düşüncenin bir uzantısı olarak İngiltere Bolşevizm'in Müslümanlar üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için İngiliz işgali altındaki Mısır'ın Kahire Müftüsü Muhammed Necib'e Ağustos 1919'da bir fetva yayımlatarak, “İslam'ın Bolşevizm'e Karşı” olduğu fikrini uluslararası basın aracılığıyla Müslümanlar arasında yaymaya çalışmıştır. Bolşevik Rusya ise İngilizlere karşı Müslümanlara bir çağrıda bulunarak, “İslam dininin kutsal hac

yerleri olan Mekke ve Medine'nin İngiliz hâkimiyetinde veya İngiliz mandası altındaki Araplar'ın egemenliği altında olduğu sürece hac ibadetlerine ara vermeleri” çağrısında bulunmuştur (Gürpınar, 2020, s. 1034-1035). Mustafa Kemal, Bolşeviklerle ilişkisini belirli bir strateji üzerinde sürdürmüş, Bağımsızlık Mücadelesi'ne Bolşevikler askeri mühimmat hediye ederek katkıda bulunmuştur (Özalp, 1971, s. 219). Bu süreçte, Millî Mücadele dönemi Anadolu'sunda hiç olmadığı kadar yoğun bir sol basın oluşmuştur (Ayhan, 2005, s. 173).

Mustafa Kemal, bu savaştan İngiltere'yi sorumlu tutmuştur. İngiltere de Türk İstiklal Savaşı'nı 1. Dünya Savaşı'ndan sağlamayı umdukları kazançları tehlikeye düşürecek nitelikte gördüğü için önlemeye veya hiç olmazsa etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Bunun içinde her şeyden önce Atatürk'ü bertaraf etmek istemişlerdir. Bu nedenledir ki, Türk Kurtuluş Savaşı konusundaki İngiliz belgelerinin hemen hemen tamamı geniş anlamda Atatürk'le ilgili sayılabilir²: “Daha 17 Eylül 1919'da amiral Sir J. De Robeck, Lord Curzon'a gönderdiği bir telgrafta, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Atatürk tarafından başlatılmış olan hareketin Anadolu'da bağımsız bir cumhuriyetin kurulması amacına yöneldiğini ifade etmiştir.” (Şimşir, 1973, s. X).

Milli Mücadele henüz başlamadan önce İstanbul'dan Anadolu'ya yurt çapında çeşitli gazeteler yayımlanmaktadır. Bir gerçeğin altını çizmek gerekir; ülkelerin düşünsel gelişimi ve dolayısıyla demokrasinin yerleş-

2 İngiltere'nin 1. Dünya Savaşı belgelerinin araştırmacılara açılmasıyla, Bilal N. Şimşir'in binlerce arşivi yıllar süren bir inceleme sonucu tamamladığı İngiliz Gizli Belgeleri'nde Atatürk isimli eser, 1919-1938 yılları arasındaki tüm haberleşme, istihbarat ve çeşitli analizleri içeren 7 ciltlik bir seridir. 1934-1939 tarih aralıklarına ilişkin bilgiler 8. Cilt olarak yayımlanmıştır.

mesinde etik açıdan bağımsız basın işlevi yadsınmaz. Basının kamuoyu üzerindeki etkisi, birçok durumda toplumu kenetlen-direcek önemli bir güçtür. Diğer taraftan, İzmir basını, Yunanistan; İstanbul basını ise, padişah ve İtilaf Devletleri'nin baskısı ve sansürü altındadır. Dolayısıyla halkı aydınlatacak, mücadele ruhunu güçlendirecek yayınların artmasına ihtiyaç vardır. Bu gerçeğe yönelik bir örnek verirek: İzmir'in işgal edileceği, 14 Mayıs 1919 akşamı şehirde duyulmasına karşın, Vali soranlara "yalan" olduğunu söylemiş ve işgali halktan gizlemişti. 15 Mayıs sabahı erkenden yayınlanan Köylü gazetesinde Valinin şu demeci çıkmıştır: "Bazı bedbahtlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında söylentiler çıkarmışlar, yalandır. Tezkip edilir." (Selek, 2000, s. 238, 240). İzmir'in işgali Türk halkı için durumun vehametinin anlaşılmasında adeta bir uyanış olmuştur. Nitekim, işgalde İzmir Valisi İzzet Bey, halka itilaf devletlerini gücendirecek bir davranışta bulunulmamasını nasihat etmiş, açıkça halkın Yunan işgaline itaat etmesi beklenmiştir (Özalp, 1971, s. 5). İzmir'in işgali Kurtuluş Mücadelesinin de fitilini ateşlemiştir. O günden sonra Anadolu'da kendi kimliğini ve misyonunu yaratmış, halka işgale karşı durma azmi aşıl原因 bir basın doğmuştur. Mustafa Kemal de kamuoyunu ulusal bağımsızlık fikri doğrultusunda şekillendirmeye yönelik propaganda faaliyetine girişmiştir (Ulusoy, 2004, s. 56). Nitekim, 1. Dünya Savaşı'ndan itibaren, bilginin kitlelere ulaştırılmasında en önemli araç olan gazeteler, propaganda aracı olarak kullanılmaktaydı.

4.1. Milli Basın ve Bağımsızlık Mücadelesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyıldan itibaren gazeteler yayımlanmaya başlamıştır. Ancak bu ilk gazeteleri yayımlama hakkı Yahudi azınlıkla başlayıp kapitülasyonlar sonucu Fransız gazeteleriyle sürmüştür.

Osmanlı'nın kendi halkına gazete basma izni çok daha gecikmeli verilirken, devletin resmi yayın organı olarak II. Mahmud'un girişimiyle yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vakayi (1831) Türk basın tarihinin ilk gazetesi³ olma özelliğine sahiptir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tehlikeleri fark eden Anadolu gazeteleri, halkı bu yönde bilinçlendirmeye başlamış, Milli Mücadele'nin yanında saf tutan gazetelerin sayısı artış göstermiştir.

Kemalist Anadolu'da Türk Basını, 1918 yılında büyümeye başladı, 1919 yılında bu büyüme hızlandı, 1920'de biraz zayıfladı, sonra 1921 süresince tekrar büyüyerek, 1922 başlarında en büyük büyüme hızını kazandı. Anadolu basın organlarına göre, 1922 başlarındaki büyüme daha sonra da artış gösterme eğiliminde. (Yust, 1995, s. 131).

Milli Mücadele'ye hizmet eden çok sayıda gazete yayımlanmıştır. Söz konusu yayımların bir kısmı bulunabilmekteyken, bunların da tam bir koleksiyonundan söz edilememektedir. "Anadolu gazetelerinin çoğu düzensiz olarak ve kimi zaman uzun aralıklarla yayınlanabilmiştir. Bu durumun nedeni para, kâğıt ve eleman yetersizliği gibi etkenlerdir." (Atatürk Ansiklopedisi, 2023).

1918-1922 arasında çıkan gazetelerden bazılarının hiçbir kopyasına rastlanmamıştır özellikle Yunan işgali altındaki bölgelerin basın hayatı konusunda bilgi edinmek zordur. Ancak bu bölgelerdeki gazetelerin varlığından diğer gazetelerde geçen bahislerle haberdar olunmaktadır. Örneğin,

3 Bugünkü Türkiye sınırları içinde, İstanbul'da yayımlanmaya başladığı için Takvim-i Vekayi (1831) ilk gazete kabul edilir ancak, o dönem Osmanlı sınırları içinde Mısır'da Kavalalı Ali Paşa'nın çıkardığı Vekayi Misriye (1828) ilk Türkçe (Türkçe ve Arapça çevirisi bir arada) yayımlanan gazetedir.

Fransızca Stambul gazetesinin 24 Ekim 1919 tarihli baskısında “Bursa’da çıkmakta olan gazeteler nüfusa nisbetle rekor teşkil etmektedir” denilerek söz konusu gazeteler şöyle sıralanmıştır: Hüdavendigâr, Ertuğrul, Kafkas, Lokman Hekim, Çocuk, Yeni Hayat, Yoldaş, Genç Kalemler, Alemimusiiki. Fransız gazetesi ayrıca Gündüz, Züğürt, Millet Yolu, Yeni Bursa ve Fedakar gazetelerinin de çıkmak üzere olduğunun haberini vermiştir. Bursa gazeteleri özelineki bu listeye, içeriğinde işgal devletlerinin propagandası görülmeyen Mücadele, Kardeş, İntibah (Yayın politikası net değil ancak Yunan propagandası ya da Kuvâ-yı Milliye düşmanlığı yok), Arkadaş, Hakikat, Kevkep gazetelerini eklemek gerekir (Coşar, t.y., s. 54, 60; Özkaya, 1989, ss. 8-9).

Çalışma kapsamında incelenen çok sayıda eserden, Coşar (t.y), Öztoprak (1981), İslam (1995), Karahan (1988), Özkaya (1989), Yust (1995), Gürsoy (2023) ve Atatürk Ansiklopedisi’nde (2023) yer alan gazeteler de eklendiğinde 1918-1922 arasında yayımlanan yaklaşık 150 gazetesinin isimleri belirlenmiştir. Ancak, savaş koşulları içinde yayın hayatını göçebe sürdürmüş, birden fazla şehir değiştirmiş gazeteler çoktur. Her birinin yayın ömrü farklıdır. Bunların yaklaşık 10’da 1’i Milli Mücadele’ye karşıdır; işgal güçlerine karşı zaferler kazanıldıkça bu yayımların da birçoğu saf değiştirerek Milli Mücadele’yi desteklemiştir.

Çalışma sonucunda tespit edilen gazeteler şunlardır: *Hukuk-u Beşer (İzmir)*, *Ses (Balıkesir)*, *Doğrusöz (Balıkesir)*, *İzmir’e Doğru (Balıkesir)*, *Aydın İli (Nazilli)*, *Yoldaş (Bursa)*, *Ertuğrul (Bursa)*, *Gündüz (Bursa)*, *İntibah (Bursa)*, *Hüdavendigâr (Bursa)*, *Kafkas (Bursa)*, *Lokman hekim (Bursa)*, *Kardeş (Bursa)*, *Züğürt (Bursa)*, *Fedakar (Bursa)*, *Mücadele (Bursa)*, *İntibah (Bursa)*, *İnkılap*

(Bursa), *Arkadaş (Bursa)*, *Hakikat (Bursa)*, *Tasvir-i Efkâr (İstanbul)*, *Vakit (İstanbul)*, *Akşam (İstanbul)*, *Payitaht (İstanbul)*, *Peyam-ı Sabah (İstanbul)*, *Alemdar (İstanbul)*, *Adalet (Bandırma)*, *İrşad (Balıkesir)*, *Anadolu’da Peyamı Sabah (Ankara)*, *Karadeniz (Giresun)*, *Güneş (Ordu)*, *Ordu Bucak (Ordu)*, *Duygu (İzmir)*, *Millet Yolu (Bursa)*, *Selamet (Trabzon)*, *Yeşil Yurt (Trabzon)*, *İğne (Trabzon)*, *Kaygu (Trabzon)*, *Nur (Trabzon)*, *İstikbal (Trabzon)*, *İkbal (Trabzon’da yeniden çıktı)*, *Işık (Giresun) Bolu (Bolu İttihatçılar döneminden geldi)* *Öğüd (Konya sonra Ankara)*, *Babalık (Konya)*, *Bucak (Ordu)*, *Piyasa (Samsun)*, *Trakya (Edirne)*, *Açık Söz (Kastamonu)*, *Hakimiyet-i Milliye (Ankara)*, *Yeni Gün (İstanbul ve İzmir’den sonra Ankara’da)*, *Ahrar (Eskişehir)*, *Yeni Adana (Pozantı, sonra Adana)*, *Diyarbakır (Diyarbakır’da yeniden yayınlanmaya başladı)*, *Sivas (Sivas’ta yeniden yayınlanmaya başladı)*, *Mamuret-ül Aziz (Harput)*, *İrade-i Milliye (Sivas)*, *Konya (Konya)*, *Ahali (Samsun)*, *Aksi Sada (Samsun)*, *Yeni Giresun (Giresun)*, *Sebil-ür Regad (İstanbul’dan gelerek, önce Kastamonu, sonra Ankara)*, *Seyyare Yeni Dünya (önce Eskişehir, sonra Ankara’da)*, *Ayın tap (Ayın tap)*, *Anadolu (İzmir’den geldi, Antalya’da Anadolu adını aldı)*, *Albayrak (Erzurum, Bakü’den geldi)*, *Arkadaş (Eskişehir)*, *İşçi ve Köylü (Eskişehir)*, *Şark (Harput)*, *Envar-Şarkiyye (Erzurum)*, *Varlık (Sarıkamış)*, *Hilal (Samsun’da yeniden çıkmaya başladı)*, *Çorum (Corum)*, *Hakikat (Amasya)*, *Emel (Amasya)*, *Türkoğlu (Bolu)*, *Dertli (Bolu)*, *Türkeli (Kastamonu)*, *Köy Hocası (Ankara)*, *İstanbul’dan geldi)*, *Ticaret Gazetesi (Ankara)*, *Yeni Dünya (Ankara, Eskişehir Seyyare Yeni Dünya’nın devamı)*, *Emek (Ankara)*, *İkaz (Ankara, Afyonkarasigar’dan geldi)*, *İstiklal (Eskişehir)*, *Inkılâp (Muğla)*, *Tarsus (Tarsus’ta yeniden çıkmaya başladı)*, *Misak-ı Milli (Kayseri)*, *Kırmızı Hilal (Kayseri)*, *Savveti Milliye (Harput)*. *Kalem (Ankara)*, *İstanbul’dan geldi)*, *Dilek (Sivas)*, *Mefkûre*

(Adana), *Harekat- i Fikriye (Yozgat)*, *Gençlik (Kastamonu)*, *Amali Milliye (Maraş)*, *Kocaeli (Adapazarı)*, *Işık (Silifke)*, *Türkiye (Ankara)*, *Fecr (Trabzon)*, *Güzel Trabzon (Trabzon)*, *Hak (Trabzon)*, *Genç Anadolu (Trabzon)*, *Azim (Ordu)*, *Hayat (Samsun)*, *Mektepli (Samsun)*, *Yeni Hayat (Ankara)*, *Doğru Öz (Mersin)*, *Mersin (Mersin)*, *Kurtuluş (Kırşehir)*, *Hayat (Adana)*, *Gayreti Milliye (Sivas)*, *Meşveret (Kayseri)*, *Ahenk (İzmir)*, *Musavat (İzmir)*, *İslabat (İzmir)*, *Ferda (Adana)*, *Erciyeş (sonra Adana'ya Doğru)*, *Rehber (Adana)*, *Adana Postası (Adana)*, *Zafer (Kastamonu)*, *Şarkın Sesi (Ankara)*, *Selamet (Erzurum)*, *Kürsü-i Millet (Mudurnu)*, *Tarik (İstanbul)*, *Hadisat (İstanbul)*, *Memleket (İstanbul)*, *Yeni Mecmua (İstanbul)*, *Akvam (İstanbul)*, *Evkat (İstanbul)*, *Hikmet (İstanbul)*, *Zaman (İstanbul)*, *Söz (İstanbul)*, *İfham (İstanbul)*, *İdrak (İstanbul)*, *İstanbul (İstanbul)*, *Ümit (İstanbul)*, *Teemin (Edirne)*, *İrşad (Trabzon)*, *Türk Dünyası (İstanbul)*, *Yirminci Asır (İstanbul)*, *İleri (İstanbul)*, *İbret (Konya)*, *Telgraf Haberleri (Konya)*, *İntibah (Konya)*, *Sada-yı Hak (İzmir)*, *Şark (İzmir)*, *Efe (İzmir)*, *Halka Doğru (İzmir)*, *Yeni İzmir (İzmir)*, *İstikbal (Trabzon)*, *Adapaazarı (Adapazarı)*, *Menteşe (Muğla)* (Atatürk Ansiklopedisi, 2023, Coşar, t.y; Gürsoy, 2023; İslam, 1995; Karahan, 1988; Özkaya, 1989; Öztoprak, 1981; Yust, 1995).

Bu listenin çok büyük kısmının Atatürk önderliğindeki Milli Mücadele'yi desteklemesinin nedeni "bağımsız" olmalarıdır. Buna karşın yönetimin baskısı altındaki İstanbul'da da mücadeleye dair haberler yayımlayan gazeteler mevcuttur. Bunlar Avrupa gazetelerinden ve pek çok haber ajansından haberler yayımlamış, zengin içerikleriyle Anadolu basını için önemli kaynaklar olmuşlardır (Yust, 1995, s. 179-180). Tasvir-i Efkâr⁴ Kurtuluş Savaşı hakkında bilgi verebilen İstanbul gazetelerinin

dendir. Bu kapsamda bir başka örnek İleri gazetesidir. Özellikle, 1921'den itibaren Milli Mücadele'de elde edilen zaferlerin ardından Payitaht gibi çeşitli İstanbul gazetelerinin yanı sıra, Yunan işgalinden kurtulan Bursa'da Ertuğrul ve Kevkep gazeteleri halkın ve Milli Mücadele'nin yanında haberlere yer vermiştir (Özkaya, 1989, s. 9-10, 20). Mustafa Kemal Paşa'nın haber ve fotoğrafları dünya basınında da daha sık yayımlanmaya başlamıştır.

Anadolu'da düşman işgali altında çıkarılan Milli Mücadele gazetelerinde amaç para kazanmak değil, bağımsızlık mücadelesine destek vermektir. Gazetelerin büyük bölümü de kasaba ve köylere ücretsiz ulaştırılmıştır. Mürekkep, kağıt ve matbaa harfi sıkıntılı savaş ortamında gazetelerin yayın periyodunu aksatsa da, imkanları zorlayan gazeteler kağıt bulamadıklarında ambalaj kağıdına basılarak yayımlarını sürdürmüştür. Basın her türlü yoksunluğa rağmen gelişerek, Milli Mücadele'nin sesi olmayı sürdürmüştür (Karahan, 1988, s. 7-8). Bu gazeteler gizlice İstanbul'a da sokulmuştur.

Milli Mücadele gazetelerinin dünya görüşü, belirlenmiş bir amaca yöneliktir. O da Milli Mücadele'ye katkıdır. Gazetelerdeki haber ve yazı dağılımı, bize Milli Mücadele toplumunda öne çıkan olayların neler olduğunu gösterir. Gazetelerde en çok yer alan haber % 30'larla dış dünya ile ilgili haberlerdir, gazetelerin birlik ve beraberlik ile ilgili haberleri % 20'lerdedir, Yunanlılar ile ilgili haberler ise gazete haberlerinin ortalama % 25'ini oluşturmaktadır. Ordu ve cephe haberleri % 20'ye tekabül ederken yerel haberler daha düşük olmaktadır. Gazeteler toplumun üyeleri arasında ortak bir duygunun gelişmesine katkıda bulunmuştur. (Ayhan, 2005, s. Giriş).

Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Refet Beylerle mülakatlar yapmış, bunlar Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanmıştır. Ruşen Eşref, Mustafa Kemal'le ilk mülakat (1918) yapan gazetecidir (Özkaya, 1989, s. 20; Atatürk Ansiklopedisi, 08.08.2023).

4 Tasviri Efkâr muhabiri Ruşen Eşref (Ünaydın),

Çalışma kapsamında Milli Mücadele yıllarında yayımlandığı tespit edilen ve yukarıda listelenen gazetelerin tamamını anlatmak mümkün olmasa da, dikkat çeken bir kaçını detaylandırmak söz konusu dönem gazetelerinin verdiği mücadeleyi anlamak açısından faydalı olacaktır.

Yeni Adana gazetesi

Adana'nın Fransızlar tarafından işgalinin ardından 25 Aralık 1918'de halkı işgale karşı örgütlemek amacıyla Adana gazetesi kurulmuştur. Padişahı ve İstanbul Hükümeti'ni eleştiren gazete, üç sayı çıktıktan sonra, Fransızların Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yazmaları için teklif edilen rüşveti almadıkları için kapatılmıştır. Öğretmen Ahmet Remzi (Yüreğir) ve arkadaşı Yedek Subay Avni (Doğan) pes etmeyerek bu kez Yeni Adana ismiyle imtiyaz başvurusunda bulunmuş ve bölgede Kuvâ-yı Milliye alehtarı yayın yapan Ferda⁵ gazetesinin işgal taraftarı yayınlarına karşı, milli mücadele fikrini halka anlatmıştır. Avni Bey'in Adana gazetesinin kapatılmasının kanuna aykırı olduğunu anlatan yazısı ve Ferda gazetesinin Yeni Adana'nın susturulmasını savunan tavrı sonucunda Fransızlar 8 Ocak 1919'da gazeteyi kapatmıştır. Matbaa sahibi Mehmet Emin ve Avni (Doğan) bölge dışına sürülmüş, hakkında idam kararı verilen Ahmet Remzi (Yüreğir) kadın çarşafı giyerek kaçımayı başarmıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2023).

Ahmet Remzi, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek Adana Müdafai Hukuk Cemiyetini kurmak üzere izin talep etmiş ve aldığı olumlu cevap üzerine idare hey-

ti sadece kendisinden ibaret olan cemiyeti kurmuştur. Kuvâ-yı Milliye düşmanlarının propagandasını çürütmek amacıyla Yeni Adana gazetesini Çukurova'da çıkartmayı isteyen Ahmet Remzi, matbaaa olmadığı için bir şapirograf bularak haberlerini bir süre hayvan sırtında Niğde'den Karaisalıya yolladı (Coşar, t.y., s. 67-69). Gazeteye ilgi büyüktü ve daha kolay basılmasına ihtiyaç vardı. Bu taşımali sistem uzun süre sürmedi ve matbaa ihtiyacı bir tren vagonuyla giderildi.

25 Temmuz 1920'de, Toroslarda Kelebek (Gelebek) Köyü İstasyonu'nda kör bir hatta çekilen köhne bir vagona, kağıt, mürekkep ve baskı harfleri (hurufat) de olmayan bir ortamda, bu olumsuzlukları gidermek için kağıtları buz suyu ile ıslamak, soba isisi ve bezir yağından mürekkep yapıp şapograf yöntemi ile gazete basmak suretiyle Yeni Adana'yı 9.'dan 13. sayıya kadar basmayı başaramıştır... İstasyonlardaki vagonların yerleri, Kuvâ-yı Milliye gücünün cephe hareketına uygun olarak değiştirildiği için, Yeni Adana'nın 10. sayısını Beledemik İstasyonu'nda yapmıştır. (Atatürk Ansiklopedisi, 2023).

Vagon nereye götürülürse, gazetenin başlığı altındaki idare yeri de orası olarak değiştirilmiştir. Mürekkep kalmamıştır, soba kurumlarının beziryağıyla karıştırılmasıyla sorun çözülmüştür. Gazetenin gücünü çok iyi bilen Fransızlar, Halkın Kuvâ-yı Milliye'ye güvenini sarsmaya yönelik Adana Postası ve Rehber isimli iki gazetenin daha çıkarılmasını sağlamışlardır. Rehber, Fransız uçaklarıyla Çukurova'nın her yanına savurulmuştur (Coşar, t.y., s. 72, 75). Ancak Yeni Adana gazetesi, halkı işgal güçlerinin yanına çekmeye ve direnişi kırmaya çalışan gazetelerin karşısında her koşulda basılmaya devam etmiştir. Her türlü imkânsızlığa ve zorluğa rağmen hafta iki günden günlük yayımlanmaya başlayan Yeni Adana gazetesi, Anadolu Ajansı ve Hakimiyet-i Milliye başta olmak üzere yurt çapındaki

5 Fransız işgalinin Türkleri memnun etmesi gerektiğini savunan Ferda gazetesi, Adana'nın işgalden kurtarılmasının ardından hemen saf değiştirerek Kuvayı Milliye taraftarı olmuştur. Ancak bu hızlı değişim gazetenin sahibi Ali İlmî'nin, yüzellikler listesine girmesine engel olamamıştır (Coşar, t.y., s. 67).

çeşitli Milli Mücadele gazetelerinin haberlerine de yer vermiştir (İslam, 1995, s. 36-37).

Milli Mücadele dönemi ve sonrasında birçok baskı ve zorluğa karşın günümüze kadar ayakta kalmayı başaran asırlık gazete, 31 Temmuz 2023'de son baskısını yapmıştır. 105 yıl boyunca günlük yayın yapan gazete, "Bir dönem bitiyor" manşetiyle yayın hayatına veda etmiştir (Cumhuriyet, 2023). Yeni Adana, 1965 yılında Amerika Gazete Sahipleri Birliği Vakfı'nın, Amerika ve Kanada dışındaki ülkelerin yayın organları için oluşturduğu Dünya Basın Başarı Ödülü'nü alan ilk Türk gazetesidir (Serbestiyet, 2023) ve koleksiyonerler tarafından ilgi görmüştür (Karahana, 1988, s. 68).

Açıksöz gazetesi

Kastamonu Lisesi son sınıf öğrencileri Hüsni (Açıksöz), Ahmet Hamdi ve Tahir (Karaoğuz) bitirme imtihanlarına hazırlandıkları dönemde bir gazete çıkartmaya karar vermişlerdi. 15 Haziran 1919'da yayın hayatına atılan Açıksöz gazetesinin ilk sayısı çıktığında Kastamonu henüz Kuvâ-yı Milliye sınırlarına dahil edilmemişti. Mustafa Kemal'in Samsun'a yeni çıktığı, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin dahi yapılmadığı günlerde yayım hayatına başlayan gazete, Ulusal Bağımsızlık Savaşı konusunda halkı aydınlatmış ve bu hareketi desteklemiştir (Coşar, t.y, s. 90-93). Gazete, ilk günlerden itibaren Kuvâ-yı Milliye'yi övmekten ve Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflarını yayımlamaktan çekinmemiştir. Yapılan mitingleri, itilaf devletlerine çekilen protesto telgraflarını, cephede elde edilen zafer ve başarıları yayınlayarak kamuoyunun oluşmasına da yardımcı olmuştur.

Açıksöz Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın sesini duyurmak için tüm maddi olanaksızlık-

lara karşın köylere ücretsiz gönderilmiştir. Kastamonu ve çevresi ile birlikte, İnebolu, Zonguldak, Sinop, Bolu gibi illerin haberlerini yayınlamış, halkı aydınlatarak, Ulusal Bağımsızlık Savaşı etrafında birleşmeyi sağlamıştır. Dağıtım sahasıyla Kuzey Batı Anadolu'nun en etkili gazetesi olmuştur (Karahana, 1988, s. 71). Gizlice İstanbul'a da sokulan gazetede, bütün Anadolu şehirlerini İstanbul hükümetine karşı isyana davet edilmiştir. İki sayfa halinde haftada bir yayımlanan Açıksöz, özellikle zenginlere makaleler ve şiirlerle seslenerek, Yunan zulmü altındaki muhacirlere ve Türk halkına yardımda bulunma çağrısı yapmıştır. Açıksöz Padişahı ve yönetimini eleştirirken bu görevini daha etkili yerine getirmek için gazetede "İnanmayınız" başlıklı bir köşe açmıştır (Coşar, t.y., s. 100, 103; Özkaya, 1989: 19-20).

Babalık gazetesi

Konya'da II. Meşrutiyetten itibaren yayımlanmaya başlamış ve uzun yıllar ayakta kalabilmiş az sayıda gazeteden biridir. Süreç içinde gazetenin adı Türksözü olarak değişmiş ancak 1918'de yeniden Babalık adını almıştır. 1921'den itibaren günlük çıkan Babalık gazetesi, Milli Mücadele'yi halka kesintisiz aktarabilme özelliği taşır. Büyük ilgi gören gazete, Büyük Taarruz'un her gelişmesini sabah ve akşam çıkardığı ilavelerle halka duyurmuş, hatta bu ilaveler halka ücretsiz dağıtılmıştır (Coşar, t.y., s. 140-141, 147). Garp cephesi kumandanı İsmet Paşa, Babalık gazetesine çektiği bir telgrafla cephe gerisinde Milli Mücadele'ye verdiği destekten dolayı Babalık'ı "garp cephesinin vefakar bir arkadaşı" adettiğini belirtmiştir (akt. Karahana, 1988, s. 73).

Gazete, hükümetin resmi bildirimlerini, halkın moralini yükselten haberleri ve makaleleri yayımlamıştır; 4 Temmuz 1921 tarihli, 928 nolu sayısında, Afrika ülke-

lerinde bile Mustafa Kemal'in ününün yayıldığını, 7 Temmuz tarihli 631 nolu sayısında Fransız basınının Yunanlıların Türklere galip gelemeceğini belirttiklerini açıklayan haberleri sunmuştur. Babalık 1950'li yıllara kadar yayımlanmaya devam etmiştir (Coşar, t.y., s. 151; Özkaya, 1989, s.18; Yust, 1995, s. 23). Gazetenin başlığının altında: "Çiftçi, işçi, esnaf kardeşlerin ilerlemesine çalışır, her şeyden yazar, köylü gazetesidir." yazılıdır. Gazeteye ismini Konya Valilerinden Arif Paşa vermiştir. Babalık gazetesinin koleksiyonu Alman Milli Kütüphane tarafından satın alınmıştır (akt. Karahan, 1988, s. 72, 74; Eski Eserler, 2008).

İzmir'e Doğru gazetesi

İzmir'in İşgalinden 6 ay sonra Esad (Çınar), Hüseyin Vasıf (Çınar), Mustafa Necati ve Avni efendiden oluşan 4 kişilik ekiple İzmir'e Doğru gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Yunanlılardan gizlemek için soğan sepetlerinin altında Akhisar'dan Karşıyaka'ya trenle gönderilen tek sayfalık gazeteyi, yakın ayak, eski giysiler içinde bir çocuk yakalanmamak için göğüsünde taşıyor ve Türk olduğundan emin olduğu kişilere yaklaşıp "ondan da var abi" diyerek satıyordu (Karahan, 1988, s. 55-60).

Bağımsızlık ve özgürlük hedefiyle mücadelenin ateşli bir savunucusu olarak İzmir'e Doğru yayımlandığı günden itibaren umut kaynağı olmuştur. Haftada iki kere basılacağını duyuran gazete Kuvâ-yı Milliye cephelerine ve köylere ücretsiz gönderilmiştir. Gazetenin ana amacı halkın mücadeleye katılmasını sağlamaktır. Miting duyuruları da gazeteden yapılmaktaydı (Coşar, t.y, s. 22-30). Babalık, Milli Mücadele'nin belli başlı üç gazetesinden biri olarak tanımlanmaktadır. Babalık'ta seyahat notları, köy izlenimleri, alternatif tarım modelleri gibi değişik makaleler vardır. Dünyada gelişen herhangi bir olay,

Millî Mücadele'yi etkileyecek durumda ise, bu haberlere öncelik verilmiş, politik haberler ön plâna çıkmıştır. Ayrıca ajans haberlerine de ağırlık verilmiştir (Ayhan, 2005, s. 199).

5. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı öncesinde düşman ülkelerin Osmanlı topraklarına yönelik paylaşım planları olduğu görülmüştür. Vatanın kurtarılması için verilecek Bağımsızlık Savaşı'nın önderi olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün mücadeleyi öncelikle gazetelerle başlattığı görülmektedir. Atatürk, henüz gençlik yıllarından itibaren fikir savaşımını gazetelerle vermeye başlamış, askeri eğitimini tamamladıktan sonra da gazetecilikle bağını sürdürmüştü ve basının kamuoyu üzerindeki gücünü Milli Mücadele ruhunun yayılmasında ve vatanın kurtarılmasında kullanmıştır. Gazi Paşa, Osmanlıya bağlı işgal altındaki topraklarda da gazeteci kimliği ile Mısır üzerinden Kuzey Afrika'ya arkadaşlarıyla geçmiş Trablus-Tobruk-Derne hattında işgallere karşı yerel halkın direnişini koordine etmiş ve önemli başarılar elde etmişlerdir.

Üst üste mücadeleler yaşamış bir ülkenin, her türlü yoksulluk ve yoksunluğuna karşın, halkın kurtuluş inancı ve umudu, gazetelerde yer verilen haber, makale ve edebi metinlerle yüksek tutulmuştur. Çalışmada, Milli Mücadele döneminde (1918-1922) yayımlandığı belirlenen gazetelerin sayısı daha fazla da olabilir. Diğer taraftan kaynaklarca adı bir şekilde tespit edilmiş bazı gazetelerin hiçbir baskısı da bulunamamıştır. Ancak, oluşturulan Milli Mücadele Dönemi basın listesinin, özellikle mücadele sürecine en başından itibaren katılmış gazetelerden oluşmasına önem verilmiştir ki, zaferlerin kazanımıyla Milli Mücadele'yi desteklemeyen yayınların da saf değiştirmeye başladığı göz önüne

alındığında, çalışma bağlamında basının misyonu bu sınırlamayla üzerinde durulan dönem yapısı için anlamlıdır.

Sözkonusu dönem gazetelerinin ağırlıklı olarak Kurtuluş Savaşı'na destek vermiş olması; vatanın düşman işgalinden kurtarılmasında ve ardından Cumhuriyetin kurulmasında, savaşın cephele dışında halkla ilişkiler boyutunun öneminin de bir kanıtıdır. Gazi Paşa, işgalcilere ve onların işbirlikçilerine karşı Milli Mücadeleyi henüz Kuvâ-yı Milliye kadroları ve askerî güç ile başlatmadan çok önce Cumhuriyet, hürriyet ve bağımsızlık fikirlerini, en yakın arkadaşlarından başlamak üzere tüm toplumun zihninde basın yoluyla yeşerterek başlatmıştır. Nitekim halkı mücadele etrafında toplayan gazetelerin cephelere ve köylere dağıtımının yanında işgal altındaki bölgelere de Milli Mücadeleyi destekleyen gazetelerin gizlice sokulması sağlanmıştır. Halkın mücadele azmini baltalayan, işgal kuvvetlerini dost gösteren gazetelere karşı da Mustafa Kemal net tavır izlemiş, savaşın adeta merkez karargâhı Anadolu'ya sokulmasına izin vermemiştir.

Basına ve halkın doğru haber alma hakkına öğrencilik yıllarından itibaren önem veren Atatürk'ün, "Memlekette Cumhuriyet devrinin kendi zihniyet ve ahlâkını taşıyan basını yine ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir..." sözü bağımsız bir basının toplumlar için ne denli önemli bir güç olduğunu bugünden yarına değişmez şekilde anlatmaktadır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (2011, 8 Kasım). Bilinmeyen Türkiye Bu Kitapta. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/bilinmeyen-turkiye-bu-kitapta/403397>.
- Arı, K. (2006). Atatürk'ün Yazarlığı ve Gazeteciliği. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 5 (13) 3-23.
- Arı, B. (2008). Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi, [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara].
- Aşkun, V. C. (1963). Sivas Kongresi. İnkılâp ve Aka Yayınları.
- Atatürk Ansiklopedisi (2023). Anadolu Ajansı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadolu-ajansi/>
- Atatürk Ansiklopedisi (2023). Milli Mücadele Yayınları. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-basini/>
- Atatürk Ansiklopedisi (2023). Trablusgarp Savaşında Atatürk. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trablusgarp-savasinda-ataturk/>
- Atatürk Ansiklopedisi (2023). Yeni Adana gazetesi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yeni-adana-gazetesi/>
- Atatürk Ansiklopedisi (2023). İrade-i Milliye. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/irade-i-milliy-gazetesi/#:~:text=14%20Eyl%C3%BCl%201919%27da%20Sivas,Mazhar%20M%C3%BCfit%20\(Kansu\)%20yapm%C4%B1%C5%9F%C4%B1r](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/irade-i-milliy-gazetesi/#:~:text=14%20Eyl%C3%BCl%201919%27da%20Sivas,Mazhar%20M%C3%BCfit%20(Kansu)%20yapm%C4%B1%C5%9F%C4%B1r)
- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı (2023). ÜzerineAnkara'da eski Halkevi'nde Amerikalı Shaw Moore'a demeç, <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/sakarya-savasina-gidisinden-bir-gun-once-amerikan-milletine-bir-mesaj-istenmesi-uzerine>.
- Ayhan, B. (2005). Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma Ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını [Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya].
- Bayur, H. (1963). Atatürk Hayatı ve Eserleri I Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar. Güven Basımevi.
- Bozdağ, İ. (1988). Atatürk'ün Evrensel Boyutları. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (2000). Sınıf Arkadaşım Atatürk. Temel Yayınları.
- Coşar, Ö. S. (t.y). Milli Mücadele Basını. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Coşar, Ö. S. (1973). Atatürk Ansiklopedisi 1881-1908. İstanbul Reklam.
- Cumhuriyet (2010, 11 Ocak). Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ataturk-cumhuriyet-ve-demokrasi-111812>.
- Cumhuriyet (2023, 1 Ağustos). 105 yıllık 'Yeni Adana Gazetesi' yayın hayatına son verdi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/105-yillik-yeni-adana-gazetesi-yayin-hayatina-son-verdi-2104501>.
- Çalık, R. (2004). Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa (1919-1923). Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- Çavuş, D. (2008). Mustafa Kemal'in Basınla Ve Minber Gazetesiyle İlişkisi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Temmuz, XXIV (71), 543-556.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin (2021). Milli Mücadele ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi. Edebî Eleştiri Dergisi. Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, 56-65.
- Erdoğan, M. A. (1999). Mustafa Kemal Atatürk Ve Cumhuriyet Fikri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (15) 219-228.
- Eski Eserler Kütüphanesi (2008, 6 Ocak). Babalık. <https://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Dergi/113/www.eskieserler.com/eski/eserler/dergi/113/babalik/?LID=AR>.
- Genel Kurmay Harp Dairesi Başkanlığı (1976). Türk Devrimi Ve Kurtuluş Savaşı. Genel Kurmay Basımevi.

- Gökınar, H. (2020). Mondros'tan San-Remo'ya Avusturya Basını'nda Anadolu Türk Direnişi; Panislamizm ve Bolşevizm'in Rolü. *History Studies*, 12 (3), 1027-1056.
- Gürkan, E. S. (2023). Cumhuriyet'in 100 Gün İnkılabın Ayak Sesleri. *Mundi*.
- Gürsoy, Y. (2023). Atatürk'ün Kod Adı: Mustafa Şerif. *Destek*.
- HaberTürk (2011, 27 Ekim). Bilinmeyen Türkler 90 Yıl Sonra Ortaya Çıktı. <https://www.haber-turk.com/kultur-sanat/haber/683166-bilinmeyen-turkler-90-yil-sonra-ortaya-cikti>.
- İğdemir, U. (1988). Atatürk'ün Yaşamı 1. Cilt 1881-1918. 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İlbay, A. (2014). Çocukluk Arkadaşım Atatürk Mustafa Kemalle 45 Yıl. *Kaynak Yayınları*.
- İnan, A. (2009). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. 8. Baskı. İş Bankası Yayınları.
- İnce, M. (2021). Atatürk'ün Gazeteciliğe İlgisi Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 7 (1), 249-258.
- İslam Ansiklopedisi (2023). Hakimiyet-i Milliye. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakimiyet-i-milliyeye>.
- İslam, İ. (1995). Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum].
- Kalıpçı, İ. (1998). Atatürk Basın ve Bursa, Bursa. T.C. Bursa Valiliği Cumhuriyetin 75. Yıldönümü Anısına.
- Kansu, M. M. (2022). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I. Cilt, 7. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B., Birinci, N., & Uçman, A. (1981). Devrin Yazarlarının Kalemle Milli Mücadele ve Mustafa Kemal II. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karahan, K. (1988). Milli Mücadele Basını [Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul].
- Kaya, E. (2007). Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi Mımer. *Ebabil Yayıncılık*.
- Kinross, L. (1994). Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu. (Çev.) Necdet Sander. Altın Kitaplar.
- Koloğlu, O. (1994). Havas Reuter'den AA'ya. *Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti*.
- Kutlu, A. (1999). Atatürk, Cumhuriyet ve Millî Kimlik. *Erdem*, 33. sayı, 833-838. <https://dergi-park.org.tr/pub/erdem/issue/44371/548756>
- Lewis, B. (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu. 5. Baskı, (Çev.) Metin Kıratlı. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Nadi, Y. (1955). Ankara'nın İlk Günleri. *Sel Yayınları*.
- Oral, F. S. (1968). Türk Basın Tarihi Cilt 1. *Doğuş Matbaacılık*.
- Öngider, S. (2003). Kuruluş ve Kurucu. *Aykırı Yayıncılık*.
- Özalp, K. (1971). Milli Mücadele 1919-1922. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özdemir, H. (2019). Savaşta ve Barışta Kemal Atatürk. *Doğan Kitap*.
- Özkaya, Y. (1989). Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921). Ankara: Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özkaya, Y. (2001). Milli Mücadelede Atatürk ve Basın I. *Cumhuriyet*.
- Selek, S. (2000). Anadolu İhtilali 1. Cilt. 9. Baskı. *Kastaş Yayınevi*.
- Serbestiyet (2023, 3 Ağustos). 105 yıllık Yeni Adana Gazetesi'nden veda: Bir dönem bitiyor. <https://serbestiyet.com/haberler/105-yillik-yeni-adana-gazetesinden-veda-bir-donem-bitiyor-137945/>
- Şimşir, N. B. (1975). İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, Cilt II, Nisan-Aralık 1920. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşir, N. B. (1979). İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, Cilt III, Ocak-Eylül 1921. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tekeli, S. (2005). Atatürk ve Anadolu Ajansı. 2. Baskı. *Anadolu Ajansı Yayınları*.
- Tevetoğlu, F. (1988). Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Mımer. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V (13), 183-194.

- Uğurlu, N. (2003). Atatürk ve Türk Devrimi. Örgün Yayınevi.
- Ulusoy, B. (2004). Milli Mücadele, Propaganda. Atatürk ve Basın, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (20), 55-64.
- Yeni Asya (2011, 10 Kasım). Bilinmeyen Türkiye Fotoğrafları Bu Kitapta. https://www.yeniasya.com.tr/kultur-sanat/bilinmeyen-turkiye-fotograflari-bu-kitapta_122909
- Yust, K. (1995). Kemalist Anadolu Basını. (Çev.) N. E, (Yay. Haz.) O. Koloğlu. Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayını.
- Yüksel, Ç. (2020). İrade-i Milliye Gazetesi'nde Çıkan Başyazılar Üzerinden Gazete Hakkında Bir Değerlendirme. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 7 (3), 1782-1802.